УДК 37.036 (447.54)

В.А. АЛТУХОВ

ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ТА СІМ'Ї В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

У статті вісвітлено основні напрями взаємодії закладів дошкільного виховання із сім'єю в естетичному вихованні дітей; виокремлено форми й методи впливу на дітей з метою розвитку їх емоційної сфери, виховання естетичного смаку як в умовах дошкільного закладу, так і в родинному колі; розкрито шляхи педагогізації батьків з питань естетичного виховання дітей (зокрема, організація виставок "Дошкільне виховання" з метою ознайомлення батьків з формами естетичного виховання дітей; поради батькам з цього питання; запрошення батьків на заходи з естетичного виховання у дошкільний заклад.

Ключові слова: *естетичне виховання, дитина, дошкільний заклад, взаємодія сім'ї та дошкільних закладів у вихованні дітей.*

Актуальність теми дослідження пов'язана з роллю сім'ї як невід'ємного компонента соціальної структури суспільства у формуванні особистості дитини. Як наголошував В.О. Сухомлинський, сім'я "мов морське шумовиння", шліфує красу людської душі, інакше функція школи буде зводитись до перевиховання. Найбільш важливим у цій площині відомий педагог вважав організацію емоційного життя дітей в умовах родини. Ці питання у контексті загальних проблем сімейного виховання досліджували М.В. Вовчик-Балакитна, В.К. Котирло, О.Г. Кульчицька та інші. В історико-педагогічному аспекті означену проблему опосередковано висвітлювали В.М. Білик, А.Г. Відченко, А.В. Говорун та інші.

Метою статті є аналіз історико-педагогічних джерел, архівних матеріалів з тим, щоб виокремити форми й методи взаємодії дошкільних закладів і сім'ї в естетичному вихованні дітей у конкретний історичний період.

Аналіз історико-педагогічної літератури й архівних документів, зокрема Статуту київського товариства народних дитячих садків (1902 р.), свідчить, що на початку XX ст. організація естетичного виховання в умовах сім'ї здійснювалась згідно з вимогами закладів для дітей дошкільного віку (приватних і народних дитячих садків, ясел, притулків, осередків, дитячих майданчиків тощо), в яких діти під керівництвом досвідчених і підготовлених "осіб проводили б цілий день у відповідних для їхнього віку заняттях та іграх і правильно розвивалися б фізично, розумово та морально. З метою забезпечення цих вимог влаштовувались курси для садівниць, батьків і вихователь ок, а також школи нянь" [3; 4].

© Алтухов В.А., 2013

Аналіз архівних документів дав підставу для висновків, що дошкільні заклади певною мірою керували естетичним вихованням дітей через батьків. Так, у вимогах до знань, умінь і навичок батьків в естетичному вихованні дитини зазначалось: у співах – батькам потрібно розвивати уміння керувати дитячим співом і бути обізнаними з дитячим музичним репертуаром; у малюванні та ліпленні – уміння ілюструвати власні розповіді, зображувати предмети домашнього побуту, тварин, рослин, птахів і риб по пам'яті та з натури; у рукоділлі – уміння кроїти й шити дитячий одяг і білизну, в'язати та створювати квіти з паперу тощо [5, с. 46].

Для розширення досвіду батьків у естетичному вихованні дитини в умовах сім'ї, як свідчить аналіз архівних документів, на початку XX ст. стала традиційною організація виставок "Дошкільне виховання". Так, у 1908 р. на виставах "Дошкільне виховання" були представлені науково-педагогічні й методичні праці Петербурзького Фребелівського товариства й зарубіжних учених, зокрема курс малювання за американським методом [5, с. 37].

На наш погляд, вдалою знахідкою при організації цих виставок був розподіл експонатів на два відділи: громадське дошкільне виховання та сімейне, що сприяло правильній організації навчання й виховання дітей не лише в навчальних закладах, а й у домашніх умовах. Так, у першому відділі, як правило, було показано обладнання дитячого садка, матеріали для ігор і занять, роботи дітей і садівниць ("альбом з рукоділля", матеріали Фребелівських занять, малювання, ліплення та іграшки), наочні посібники (картини, лекції, зразки тощо), дитячі музичні інструменти, збірники нот, бібліотека для вихователів. У другому – приклади обладнання дитячих кімнат, іграшки, ігри й розваги, дитячі роботи, література для дітей і матерів [4, с. 123].

Як свідчить аналіз програми занять школи малювання М.Д. Раєвської-Іванової, відкритої в Харкові наприкінці XIX ст., навіть у спеціалізованих школах давали поради батькам стосовно естетичного виховання в умовах сім'ї. Так, наприклад, у програмі батькам радили навчати дитину вдома малювати за такою схемою: "ознайомлення дитини з прямими лініями, кутами та багатокутниками; малювання легких орнаментів по сітці та крапках; розфарбування орнаментів, ліплення з глини легких предметів з натури та по пам'яті" [1, с. 104].

Цікавою для батьків у естетичному вихованні дитини, на наш погляд, є Інструкція для керівниць осередків, ясел і дитячих садків (1916 р.). Звичайно, цей документ призначався для професійних вихователів, проте був корисним і для батьків. У документі зазначалось, що значущу роль у розвитку естетичного смаку дитини відіграє музика, тому дітям необхідно надати можливість систематично слухати й виконувати високохудожні музичні твори. Важливим було й те, що в документі підкреслювалось значення в естетичному розвитку дитини її зовнішнього вигляду й оформлення приміщення, яке має відповідати вимогам вишуканого смаку ("приміщення необхідно прикрашати художніми картинами, квітами, зовнішній вигляд дитини має бути охайним") [1, с. 99].

Як свідчить аналіз архівних документів, цікаву роботу з батьками з метою поліпшення естетичного виховання в умовах сім'ї проводили в дитячому садку с. Дворічний Кут Харківської області. Як свідчать архівні дані, ліплення й малювання в цьому садку проводилося тричі на тиждень, а співи, музика й танці – щоденно, що позитивно впливало на розвиток творчих і естетичних здібностей дитини. Цьому сприяло й те, що вихователі закладу розробляли досить цікаві методики з урахуванням принципу "системності та послідовності" і знайомили з ними батьків. Так, на заняттях з ліплення вихователь знайомив дітей з навколишнім середовищем, наочно демонстрував деталі предметів, вказував на відповідність між самим предметом і його виліпленим зразком, тренував дітей у розвитку технічних прийомів роботи тощо. На заняттях з цілком відкидались такі види роботи, як змальовування та копіювання, оскільки це "не сприяло розвитку уяви й фантазії". Діти ж з власної ініціативи малювали чорними й кольоровими олівцями чи вугіллям хати, дерева, фігури людей, розфарбовували олівцем картинки й ілюстрували прослухані твори художньої літератури, зокрема казки. Слід зауважити, що для дітей у цей час "читалися найкращі зарубіжні та російські казки і вибрані розповіді" [2, с. 42].

Подальший аналіз програм дитячого садка в с. Дворічний Кут розкриває розроблену вихователями оригінальну методику навчання дітей співів, яка полягала в тому, що спочатку діти розучували прості мелодії у супроводі роялю, потім поступово їх навчали виконувати більш складні пісні під акомпанемент, який не підтримував мелодію. При розучуванні пісні, а також перед самим співом діти повторювали хором слова з дотримуванням наголосу, відповідно до музичного ритму, потім прослуховували мелодію у виконанні вихователя та виконували пісню два-три рази. Продовження розучування пісні відбувалося наступного дня, коли діти могли "майже вільно відтворювати мелодію" [4, с. 43].

Аналіз архівних документів дав змогу дійти висновку, що з метою підвищення якості естетичного виховання дитини в сім'ї наголошувалося на необхідності ознайомлення учнів старших класів жіночих закладів з методикою викладання мистецтв. Важливими були прийняті на з'їздах резолюції про організацію підготовчих курсів з ліплення та малювання для батьків, "щоб надати їм можливість спостерігати та керувати цими заняттями дітей у дошкільному віці" [2, с. 114].

Аналіз змісту орієнтовної програми Другого (Києво-Шулявського) народного дитячого садка (1910 р.) та плану занять Третього народного дитячого садка (1912 р.) дав підставу для висновку, що тогочасні дитячі заклади одним із першочергових завдань для батьків ставили естетичне виховання дитини. Так, у програмі Другого народного дитячого садка приділено увагу передусім митецькій діяльності (співам, малюванню, ліпленню) та ручним працям Ф. Фребеля. Певне місце відводилось ознайомленню дітей із художньою літературою, бесідам, іграм і позанавчальним заходам,

які також сприяли естетичному розвитку дитини (прогулянки, екскурсії, господарська праця на ділянках тощо).

Цією програмою було визначено спеціальні вимоги до проведення занять, сприятливих для естетичного розвитку дитини, на які рекомендувалося звернути увагу батькам. Так, у молодшій групі рекомендувалося малювання чорними й кольоровими олівцями (вільне й ілюстроване); ліплення з глини чи пластиліну (вільне й ілюстроване); вирізування з чорного й кольорового паперу "найпростіших життєвих і витончених форм" (вільне й шаблонне); будівля з кубиків і цеглинок; викладання кольорових квадратних табличок (мозаїки) та паличок на "прості життєві та витончені форми" (вільне й тематичне); заняття з піском (вільне й тематичне – садок, залізниця, гора, тунель тощо); вишивання на картоні кольоровими нитками; плетіння з кольорового паперу нескладних малюнків; нанизування намиста й ланцюжків із соломи й паперу. У середній групі передбачалось малювання фарбами та чорними й кольоровими олівцями (вільне, ілюстроване та з натури); вирізування з чорного та кольорового паперу "життєвих та витончених форм" (вільне й ілюстроване); ліплення з глини та пластиліну (вільне ілюстроване та з натури); згинання з паперу "життєвих та витончених форм"; заняття з піском (як ілюстрація до бесід і вільні); викладання кольорових геометричних фігурок; будівля з кубиків або цілих та роздільних цеглинок (вільне і під диктовку); вишивання кольоровими нитками на картонних виробах (папки, коробки, лялькові меблі тощо); плетіння з кольорового паперу більш складних малюнків (обкладинки для зошитів, настінні календарі, кошики тощо); склеювання нескладних картонажів та іграшок з картону й паперу (ялинкові прикраси). У старшій групі – малювання фарбами й олівцями (ілюстроване та з натури); вирізування з чорного та кольорового паперу "життєвих та витончених форм" (вільне та ілюстративне); плетіння з клейонки, стружок чи кромок різних предметів (мішків, килимків, кошиків тощо); вишивання на папері чи вовняній тканині кольоровими нитками або шовком різних предметів (кишеньок для носовичків, фартухів, серветок, рушників тощо); клеєння картонажів; виготовлення нескладних іграшок із сірникових коробок, картону, паличок, дощечок тощо. Для всіх дітей обов'язковими були прогулянки до саду, на город, на вулицю, майдан, до річки тощо; догляд за рослинами, бесіда й розповіді з доступних для дитини тем; ігри зі співами; вивчення пісень і коротеньких віршиків [3, с. 16–17].

Переконливою щодо вирішення питань естетичного виховання дитини в сім'ї на початку XX ст. є програма Третього народного дитячого садка, яка свідчить, що тут батьків ознайомлювали із заняттями співом, ліпленням, з іграми, бесідами тощо. Окремо для кожної з двох вікових груп було представлено Фребелівські ручні праці. Так, у молодшій групі (діти віком 4–5 років) проводилося конструювання з кубиків і цеглинок, викладання паличок, кольорових квадратиків і трикутників "на життєві та витончені форми"; вишивання на картоні; плетіння з кольорових паперових смужок;

вирізування з кольорового паперу; ігри й заняття з піском. У старшій групі (вік 5–6 років) – згинання з квадрата й прямокутника; вишивання на картоні й тканині "на більш складні життєві та витончені форми"; вирізування з кольорового паперу без контурів; плетіння з кольорового паперу, вовняних і полотняних смуг, пряжі, мотузок; викладання та наклеювання кольорових квадратиків, кружків, прямокутників; виготовлення ялинкових прикрас, іграшок і картонажів [4, с. 8]. Усі ці види робіт були для батьків зразком для розвитку естетичних смаків дитини в родинному колі [3, с. 100–102].

Цікавою для батьків у розширенні їх досвіду з естетичного розвитку дитини, на нашу думку, була й робота на літньому майданчику А. Мартинової. Ознайомлення з її клопотанням у Харківську міську управу доводить, що вона щоденно проводила з дітьми співи, ліплення з глини, ігри з піском, навчала їх виготовляти прості іграшки, квіти з паперу, шити, вишивати, плести килимки з клаптиків тощо. Важливим, на наш погляд, було те, що співи проводилися не тільки як самостійний предмет, але й супроводжували інші заняття дітей, зокрема рухливі ігри й рукоділля. Батьки могли спостерігати за цими видами роботи і навчатись [2; 1].

Для розвитку творчих здібностей і естетичного смаку дитини, як свідчить аналіз архівних документів (зокрема, матеріалів про організацію літньої роботи в дошкільних установах України, які включали циркуляри, протоколи, плани, звіти, відомості, листування), батькам радили під час перебування на майданчиках поєднувати різні організаційні форми навчання й виховання впродовж вивчання конкретної теми занять. Так, наприклад, на дитячому майданчику в м. Мелітополі після бесіди про весну з дітьми обов'язково проводилась екскурсія на природу та заняття з ручної праці (вирізування та наклеювання) на тему весни. Після бесіди на тему "Літо" з дітьми розучували пісню "Пришло к нам снова лето" та проводили заняття з малювання, на якому діти зображали сад і розфарбовували квіти [3, с. 100–102].

Також, як видно з аналізу документів дитячих майданчиків м. Харкова, батькам радили після екскурсії обов'язково проводити заняття з образотворчого мистецтва з дитиною на тему екскурсії. Як зазначено у звіті про роботу цих майданчиків, під час таких занять діти "зображали в ліпленні, малюнках все те, що бачили, за допомогою глини, гілочок, скла й різнокольорового паперу".

Варто зазначити, що, окрім ознайомлення з різними творами мистецтва й літератури, музичної й образотворчої діяльності, естетичному розвитку дитини на майданчиках певною мірою сприяло залучення їх до господарської праці, зокрема до розведення квітів та догляду за ними, прикрашення та прибирання майданчиків [1, с. 7].

Як свідчить аналіз архівних документів, увага батьків спрямовувалась на їхню здатність організувати активну естетичну діяльність дитини та сприяти естетичному розвитку малюка. У цій площині цікавим є "Звіт Валуйського земства від 13 січня 1916 року". Матеріали цього документа ак-

центують на значенні народних свят як засобу вираження настрою дитини, які не тільки символічно відображають їх. У звіті сконцентровано увагу на важливості залучення батьками своїх дітей до підготовки свята, на яке кожна дитина чекає із задоволенням, – Нового року.

У звіті вказує для піднесення естетичних вражень дитини батькам рекомендувалось залучити її до власноручного виготовлення новорічних прикрас для ялинки.

Важливим та виховним елементом народного свята популяризувались серед батьків різні засоби "театралізації", наголошувалось, що вони допомагають забезпечити єдність інформаційно-логічного й емоційно-образного впливу на дитину, створити атмосферу урочистості, естетичної творчості. Як бачимо зі звіту, батькам радять разом з дитиною "водити хоровод", продовжувати театралізацію виконанням пісні, яка б супроводжувалась рухами тіла, що відповідали б словам пісні [5, с. 14].

Висновки. Отже, як бачимо, дошкільні виховні заклади проводили досить активну роботу з батьками дітей з метою розширення їхнього досвіду у впливі на розвиток емоційної сфери дітей. Вважаємо, що творче використання різноманітних форм педагогізації батьків для покращення естетичного виховання дітей у родинному колі сприятиме підвищенню ролі сім'ї у розвитку особистості дитини.

Список використаної літератури

1. ДАХО. Ф.Р. 103. – Оп. 1. – Од. зб. 150. – Отчеты о педагогической работе детских домов. – Арк. 42.

2. ДАХО. Ф. 45. – Оп. 10. – Од. зб. 4. – Дело народного образования отделения Харьковской городской управы. – Арк. 1.

3. ЦДАВОВУУ. Ф. 166. – Оп. 6. – Од. зб. 7990. – Матеріали про організацію літньої роботи в дошкільних установах України (циркуляри, протоколи,, звіти, відомості, листування). – Арк. 100–102.

4. ЦДІАУ. Ф. 707. – Оп. 284. – Од. зб. 29. – О разрешении Киевскому обществу народных детских садов открыть в г. Киеве, на Зверинце, 3-й народный детский сад.

5. ЦДІАУ. Ф. 1111. – Оп. 1. – Од. зб. 431. – Инструкции отдела и отчета руководителей детских клубов г. Харькова о работе среди детей, списки детей с указанием семейного и социального положения их родителей. – Арк. 42.

Стаття надійшла до редакції 04.07.2013.

Алтухов В.А. Взимодействие учреждений дошкольного воспитания и семьи в эстетическом воспитании детей (конец XIX – начало XX века)

В статье рассмотрены главные направления взаимодействия учреждений дошкольного воспитания с семьёй в эстетическом воспитании детей; выделены формы и методы влияния на детей с целью развития их эмоциональной сферы, воспитания эстетического вкуса как в условиях дошкольного учреждения, так и в семейном окружении; раскрыты пути педагогизации родителей по вопросам эстетического воспитания детей (в частности, организация выставок "Дошкольное воспитание" с целью ознакомления родителей с формами эстетического воспитания детей; распространение советов родителям по этому вопросу; приглашение родителей на мероприятия по эстетическому воспитанию в дошкольное учреждение и др.).

Ключевые слова: *эстетическое воспитание, ребёнок, дошкольное учреждение, взаимодействие семьи и дошкольных учреждений в воспитании детей.*

Altukhov V. Cooperation preschool education and family in aesthetic education of children (end of XIX – XX century)

The basis of the analysis of historical and pedagogical literature and archival documents were used in the article. The article deals with the main trends of pre-school education in the sphere of aesthetic education of children. Forms and methods of influence on children to develop their aesthetic feelings are studied. Ways of parents' pedagogical aesthetic education and their influence on aesthetic education of children are traced. The ways of training parents in the matters of aesthetic education of children were discussed: the requirements of pre-school establishments for the knowledge, abilities and skills of parents in aesthetic education in the family were characterized (especially the ability to manage children's singing and to know the repertory of music for children; the ability to illustrate their own narrations, to describe the household objects, animals, plants, birds and fish from memory and from nature; the ability to cut into patters and to sew children clothes and underwear, to knit and to make flowers of paper etc.). The forms of broadening the parents' experience in aesthetic education of a child in the family (by means of individual talks with parents, meetings for parents, traditional organizations, exhibitions) "Pre-school education where the scientific, pedagogical and methodical works of Petersburg Frebel Society and foreign scientists were presented".

In the article the instructions of the development of the aesthetic taste of children in the family were worked out in details (teaching to draw by familiarization of a child with straight lines, corners, polygons, drawing simple ornaments by tracing the dots, coloring ornaments, mould simple objects in clay from nature and from memory).

The establishments for children of the researched period which carried out practical work with parents in the matter of aesthetic education in the family were named in the article. Interesting methods that consider the principle of consistency and systemacity for more detailed understanding the development of emotional and aesthetic sphere of children in their communication with the environment were presented. The ingenious method of teaching children to sing was presented in the article.

The contents of the curriculum of folk kindergardens were analysed. The attention was paid to the parents' management of children's art activity (singing, drawing, modeling), acquainting children in the family with fiction, games and excursions and also with outdoor activities, etc.

The possibilities of family to use Frebel's handworks as the examples for the development of children's aesthetic tastes were highlighted.

On the ground of studying the circular, the plans, the record sheets, the reports, the correspondence that reflected the organizational work with children on playgrounds the ways of working with parents in order to develop the children's aesthetic sphere through the co-operation (excursions to the nature, handworking activities, active games) were found out.

The methods of acquainting children with differents pieces of art and literature, activation of their musical and drawing activity, involving them to growing plants, to cleaning and decorationg the playgrounds were generalized.

Key words: *aesthetic education, child, pre-school establishment, interaction of the family and educational establishments, education of children.*